

Eserleri. 1. *Zhengjiao zhenquan* (Hak öğretinin sahih tefsiri). İslâmî kuralların Çince yorumlandığı ilk eserdir. Baş tarafta Wang'ın kısa otobiyografisi niteliğindeki bir önsözün bulunduğu kitap iki ciltten oluşmakta ve her cilt yirmi bölüme ayrılmaktadır. Birinci ciltte ulûhiyyet, yaratılış, kader, nübüvvet, melekler, cinler, şeytanlar, ruhun mahiyeti gibi konular felsefi ve özellikle İbnü'l-Arabî'nin tasavvufî bakış açısıyla ele alınmakta, ikinci ciltte inanç, ibadet ve inançla ibadet arasındaki ilişki, İslâm'ın beş şartı, Tanrı'nın iradesi, fenâ ve ölüm sonrası hayat gibi meseleler üzerinde durulmaktadır. Daha sonra eserde, Çinliler tarafından tuhaf karşılanan bazı fikhî konularla Çinliler'in müslümanlara ilginç gelen bazı uygulamaları hakkındaki sorular cevaplandırılmaktadır. İlk defa 1642'de Nanjing'de yayımlanan kitap 1657, 1801, 1873, 1904, 1933 ve 1987 yıllarında da basılmıştır. Kristian Petersen Colorado Üniversitesi'nde yaptığı doktora çalışmasında eserin "Zhenxin" (sahih kalp) başlıklı bölümünü İngilizce'ye çevirmiştir (*The Heart of the Islamic-Chinese Dialogue*), Wang'ın felsefesinde kalbin seviyeleri konusundaki görüşlerine açıklık getirerek Çince-İngilizce terimlerin tasavvuf ilmi çerçevesinde karşılaştırmasını yapmıştır (bk. bibl.). **2. *Xizhen zhengda*** (Gerçeğe yönelik doğru cevaplar). 1658 yılında Wang'ın öğrencileri tarafından derlenen eser müslüman âlimlerden ve halktan gelen soruların yanı sıra Budist, Taoist ve Konfüçyüsçü bilginlerin sorduğu 200 kadar soru ile Wang'ın bu sorulara verdiği cevaplardan oluşmaktadır. Sorular genellikle metafizik, günlük ibadet ve uygulamalarla ilgilidir. Kitapta "Fulu" (Fu-lu) ve "Şengyu" (Şeng-yü) adlı iki de zeyil yer almaktadır; bunlar, onun diğer din mensupları ile münazaralarını kaydetmiş olan öğrencileri tarafından kaleme alınmıştır. Fulu çoğunlukla Konfüçyanizm ve İslâm hakkındaki konuşmalardan oluşmakta, Şengyu ise Budist rahiplerinin sorduğu sorularla Wang'ın cevaplarından meydana gelen kırk altı diyalogu içermektedir. Japon tarihçi Tazaka Kodo, Şengyu'nun otantikliğinin şüpheli olup daha sonra Wang'a atfedilmiş olabileceğini ileri sürmektedir (S. Murata, *Chinese Gealms*, s. 21). Eserin 1827 ve 1925 yıllarına ait baskıları mevcuttur. **3. *Qingzhen daxue*** (İslâm'ın büyük öğretisi). Wang'ın en önemli eserlerindedir. Bu eserine verdiği isimle Wang, Neo-Konfüçyüsçülüğün önemli klasiklerinden "Büyük Öğreti" kitabına atf yapmakta, bunu İslâm'ın Çince ifadesi

olan "Qingzhen" (saf hakikat) kelimesiyle birleştirerek Konfüçyüsçülük ile İslâm'ı bir araya getirmektedir. Bir girişle üç bölüm ve uzun bir sonuçtan oluşan eserde Wang, Konfüçyüsçülüğün temel sosyal prensiplerini kabul etmiş, bunların İslâm'la çelişmediğini ortaya koymuş, ardından da onları teolojik bir boyuta taşıyarak ilâhî olanla bağlantısını kurmuş, meseleleri Tanrı, mebde ve meâd konuları bağlamında ele alıp tevhid inancını felsefe boyutunda anlatmaya çalışmıştır. Böylece dünya düzeyiyle ilgili konuları ilâhî bir boyuta taşımış, "San-yi" (ilâhî birliğin üç boyutu) teorisini de bu eserinde ortaya koymuştur. Kitabın 1827, 1921 ve 1931 yıllarına ait baskıları mevcuttur. S. Murata, William Chittick ve Tu Weiming'le birlikte yürüttüğü ortak çalışma neticesinde eseri İngilizce'ye çevirmiştir (*Chinese Gleams of Sufi Light*, Albany 2000). Murata'nın bu çevirisi, aynı zamanda Wang'ın hayatı, felsefesi ve eserleri üzerine yapılmış kapsamlı bilgiler içeren çalışmalardan biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

D. D. Leslie, *Islamic Literature in Chinese, Late Ming and Early Ch'ing: Books, Authors and Associates*, Belconnen 1981, s. 3-14, 19-63, 145-147, 152-164; J. N. Lipman, *Familiar Strangers: A History of Muslims in Northwest China*, Seattle 1997, s. 72-84; S. Murata, *Chinese Gleams of Sufi Light: Wang Tai-yü's Great Learning of Pure and Real and Liu Chih's Displaying the Concealment of Real Realm*, Albany 2000; a.m.f., "Wang Tai-Yu (Wang Daiyu)", *EP* (İng.), XI, 136-137; a.m.f. v.dğr., *The Sage Learning of Liu Zhi: Islamic Thought in Confucian Terms*, Cambridge 2009, s. xxii, 3-5; Z. Ben-Dor Benite, *The Dao of Muhammad: A Cultural History of Muslims in Late Imperial China*, Cambridge 2005; K. Petersen, *The Heart of the Islamic-Chinese Dialogue: Wang Daiyu and the Creation of a Chinese Muslim Discourse* (doktora tezi, 2006), University of Colorado Boulder; a.m.f., "Reconstructing Islam: Muslim Education and Literature in Ming-Qing China", *The American Journal of Islamic Social Sciences*, XXIII/3, Herndon 2006, s. 24-53; M. A. Aldrich - L. Nikol, *The Perfumed Palace: Islam's Journey from Mecca to Peking*, Reading 2010, s. 14-15, 32, 68-76.

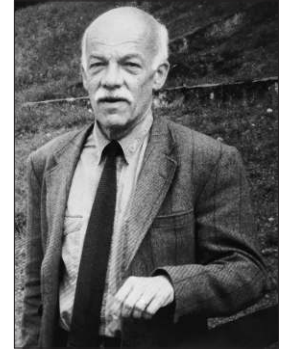
ESRA ÇİFCİ

WANSBROUGH, John Edward

(1928-2002)

Erken döneme ve özellikle
Kur'an tarihine dair
İslâmî kaynaklara
kuşuklu yaklaşımıyla tanınan
Amerikalı şarkiyatçı.

19 Şubat 1928 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Illinois şehrinde Katolik bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Harvard Üniversitesi'nde Sâmî diller öğ-

John
Edward
Wansbrough

renimi gördü. 1957'de doktora yapmak için Londra Üniversitesi Tarih Bölümü'ne kaydoldu. Bernard Lewis ve Paul Wittek gibi hocaların yanında Osmanlı ve Memlük dönemiyle ilgili araştırmalara yöneldi. 1960'ta Tarih Bölümü'nde, 1967'de School of Oriental and African Studies'te Arapça hocalığı yaptı. I. Goldziher ve J. Schacht gibi şarkiyatçılardan etkilenecek ilk dönem İslâm araştırmalarına yoğunlaştı. 1975'te doçent, 1984'te Sâmî diller alanında profesör oldu. 1992'de emekliye ayrıldıktan sonra Fransa'ya yerleşti. 10 Haziran 2002 tarihinde Montaigu-de-Quercy'de öldü.

Memlük ve Osmanlı dönemlerini inceleyen Wansbrough, Sâmî diller üzerinde yoğunlaştı ve ardından erken dönem İslâm kültür tarihine odaklandı. Arka arkaya yayımlanan iki eseriyle tanındı (*Quranic Studies* ve *The Sectarian Milieu*). İslâmî ilimlerin başlangıcına dair aşırı şüphelerini ve iddialarını temellendirme biçimi yüzünden Batılı meslektaşlarından çok fazla eleştiri aldıysa da onun fikirlerine karşı İslâm dünyasında bugüne kadar dikkate değer bir eleştiri yapılmamıştır (Fazlurrahman onun için yüzeysel bir eleştiride bulunmuştur; bk. *Major Themes of the Qur'an*, s. XIV). İslâm dünyasında Wansbrough'un eserlerine karşı kayıtsız kalınmasının başlıca sebebinin çok kapalı bir üslûpla yazması ve farklı şekilde yorumlanabilecek bir dil kullanması olduğu düşünülür (Serjeant, [1978], s. 77; van Ess, XXXV [1978], s. 349). Zira okuyucu onun fikirlerini doğru anladığından emin değildir. Bazı Batılı eleştirmenlerin ifade ettiği gibi Wansbrough eserlerini sanki kendisi için yazmıştır. Yine de İslâmî ilimlerin kaynağına ilişkin çok derin bir şüphe ortaya koyduğu ve iddialarını semantik-lengüistik açılardan desteklemeye gayret ettiği için bu yönde düşünen şarkiyatçılar tarafından fazlasıyla öne çıkarılmıştır.

Wansbrough, Kur'an metninin II. (VIII.) yüzyılın sonuna kadar geçirdiği değişim-

lerden ve gelişmelerden sonra bugünkü nihaî şeklini aldığı kanaatindedir. Bunun öncesinde de mushafın farklı şekillerde mevcudiyetini kabul etmekle birlikte müslümanların üzerinde ittifak ettikleri resmî derlemenin II. (VIII.) yüzyılın sonlarından önce gerçekleşmiş olamayacağını ileri sürmektedir. Ayrıca ona göre Kur'an, kültür açısından fakir Hicaz bölgesinin değil sosyokültürel bakımdan oldukça zengin bir bölge olan Mezopotamya'nın ürünüdür (*Quranic Studies*, s. 44, 50). Böylece Kur'an hıristiyan ve özellikle yahudi kültürünün etkisi altında kitap haline gelmiş olmalıdır. Birçok şarkiyatçı Hz. Peygamber'in öğretisini yahudilerden ve hıristiyanlardan aldığı düşünmüşse de onların konuya bakışı ile Wansbrough'nun yaklaşımı arasında önemli bir fark vardır. Onlar etkileşimin tezahürlerini tek tek belirlemeye çalışırken Wansbrough bu etkileşime çok daha kapsamlı bakmış, Kur'an'ın cem'i ve çoğaltılmasıyla ilgili rivayetlerin daha sonraki müslümanlar tarafından uydurulduğunu iddia etmiştir.

I (VII) ve II. (VIII.) yüzyıllarda bölgede yaşayan gayri müslimlerin Kur'an'dan hiç bahsetmediğini belirten Wansbrough, bunu Kur'an metninin o dönemde henüz ortada bulunmayışını destekleyen anlamlı bir "sessizlik" olarak görür. Kendisinden önce buna benzer bir yaklaşıma A. Mingana'da da rastlanır (Albayrak, *İslamiyât*, IV/1 [2001], s. 165-166). Wansbrough, özellikle biçim ve edebî eleştirisi merkezli olarak geliştirdiği metodunu, Kur'an dışı İslâmî kaynaklara ya da verilere dayanarak değil doğrudan doğruya Kur'an'ın kendi iç yapısına uygulayıp incelemekte ve Kur'an'ın -iddia ettiği- kaynaklarını, yapısal özelliklerini, geçirdiği redaksiyon sürecini ele almaktadır. Bu bağlamda ortaya koyduğu yaklaşıma uymayan her türlü İslâmî kaynağın sıhhatini kolaylıkla reddedebilmektedir.

Wansbrough çalışmalarında tefsir tarihine de geniş yer vermiştir. Epik / anlatıma dayalı, fikhî, lugavî, retorik / belâgî ve mecazi / işârî başlıkları altında incelediği eğilimler ona göre tefsirlerin kronolojik seyrini göstermektedir. İlk iki dönemde iki kapak arasında bulunmayan Kur'an metni, Wansbrough'ya göre lugavî tefsirlerin ortaya çıktığı dönemde gelişimini tamamlamıştır. Ayrıca müfessirlerin Kur'an'ı açıklamak için kullandıkları on iki unsurdan bahseder. Bunlar kıraatler, şiirlerle istişhâd, sözlük anlamları, gramer ve belâgat açıklamaları, dolaylı anlatım,

kıyas, nâsîh ve mensuh, esbâb-ı nüzûl, müphemlerin belirlenmesi, hadisler ve anekdotlardır (*Quranic Studies*, s. 44, 119-121).

Wansbrough, ilk iki asırdan günümüze intikal eden ve Kur'an âyetlerini içeren Hasan-ı Basfî'nin *Risâle*'sinin, Muhammed b. Sâib el-Kelbî'nin eserlerinin ve Mukâtil b. Süleyman'a ait tefsirin II. (VIII.) yüzyıldan sonra telif edildiğini söylemek zorunda kalmıştır. Zira onun Kur'an metninin II. (VIII.) yüzyılın sonunda kitap haline getirildiği yolundaki kanaatiyle bu eserlerin mevcudiyeti anakronik bir sorun doğurmaktadır ki kendisi bu tutumu sebebiyle de eleştirilmiş (Donner, s. 36-37; Madigan, LXXXV [1995], s. 357), günümüzde bu tartışma artık cazibesini yitirmiştir. Almanya'da devam eden Corpus Quranicum projesi kapsamında yürütülen çalışmada I. (VII.) yüzyılın son çeyreğinden itibaren istinsah edilen Kur'an varakları incelenmektedir. Projede çalışanların yaptığı açıklamalardan, Kur'an yazmalarında tesbit edilen farklılıkların müstensih hataları veya kıraat tercihlerine bağlı olarak meydana geldiği anlaşılmaktadır. Dikkat çekici olan ise bazı müstensih hatalarının bir sonraki nesilde tashih edilmesidir. Yine Donner, Wansbrough'nun iddialarını tekzip eden bir konuyu gündeme getirerek Endülü's'ten Hint alt kıtasına kadar büyük bir coğrafyada hüküm süren İslâm ümmetine Hz. Peygamber'den iki asır sonra mushafı yazdıran gücü sorgulamaktadır (*Narratives of Islamic Origins*, s. 38). Diğer taraftan Charles J. Adam, Kur'an'ın yahudi ve hıristiyan kültürüyle uyum göstermeyen anlatımlarının, Wansbrough'nun öne sürdüğü Mezopotamya kültüründe yetişen seçkin sınıf mensuplarınca niçin düzeltilmediği meselesini tartışmaya açmaktadır (*Islamic Origins*, s. 88). Van Ess de erken Hıristiyanlık tarihinden fazlasıyla etkilendiğini düşündüğü Wansbrough'nun, edebiyat tarihi araştırmalarının paleografik gerekçelere de dayanarak doğru kabul ettiği I (VII) ve II. (VIII.) yüzyıla ait eserlerin sonradan uydurulduğu iddiasını ikna edici bulmamakta ve onu bu iki asırda ortaya konmuş birçok eseri yeterince incelediği için eleştirmektedir (*Bibliotheca Orientalis*, XXXV [1978], s. 351-353; Batı dünyasında Wansbrough'ya yönelik eleştiriler için ayrıca bk. Albayrak, *İslamiyât*, IV/1 [2001], s. 174-177).

Eserleri: *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* (Oxford 1977), *The Sectarian*

Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History (Oxford 1978), *Res Ipsa Loquitur: History and Mimesis* (Jerusalem 1987), *Lingua Franca in the Mediterranean* (London 1996). Bunların dışında Wansbrough'nun yayımlanmış çok sayıda yazısı bulunmaktadır (eserlerinin listesi için bk. M. Brett – G. R. Hawting, "Published Writings of J. E. Wansbrough", *BSOAS*, LVII/1 [1994], s. 4-13). Bibliyografyada bir kısmına işaret edilen çalışmalar dışında müellifle ilgili bir armağan kitabı da hazırlanmıştır (*The Coming of the Comforter: When, Where, and to Whom? Studies on the Rise of Islam and Various Other Topics in Memory of John Wansbrough*, Carlos A. Segovia & Basil Lourie [ed.], Piscataway-New Jersey 2012).

BİBLİYOGRAFYA :

John Wansbrough, *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*, Oxford 1977, s. 44, 50, 119-125, 148-155; a.m.f., *The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History*, Oxford 1978, s. 147; Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur'ân*, Minneapolis 1980, s. XIV; A. Rippin, "Literary Analysis of Qur'ân, Tafsir and Sira-The Methodologies of John Wansbrough", *Approaches to Islam in Religious Studies* (ed. R. C. Martin), Tucson 1985, s. 153, 161; a.m.f., "Qur'anic Studies, Part IV: Some Methodological Notes", *Islamic Origins Reconsidered: John Wansbrough and the Study of Early Islam* (ed. H. Berg), Berlin 1997, s. 45; a.m.f., *The Qur'an and its Interpretive Tradition*, Aldershot 2001, s. 39-43, 152; G. R. Hawting, "John Wansbrough Islam and Modernism", *Islamic Origins Reconsidered: John Wansbrough and the Study of Early Islam* (ed. H. Berg), Berlin 1997, s. 34; Charles J. Adam, "Reflections on the Work of John Wansbrough", a.e., s. 79, 88; F. McGraw Donner, *Narratives of Islamic Origins*, Princeton 1998, s. 36-38; H. Berg, *The Development of Exegesis in Early Islam The Authenticity of Muslim Literature from the Formative Period*, Richmond 2000, s. 78-79, 83; R. B. Serjeant, "Review of John Wansbrough's Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation", *JRAS* (1978), s. 77-78; J. van Ess, "Boekbesprekingen: John Wansbrough, Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation", *Bibliotheca Orientalis*, XXXV, Leiden 1978, s. 349-353; M. Brett – G. R. Hawting, "Published Writings of E. Wansbrough", *BSOAS*, LVII/1 (1994), s. 4-13; Chibli Mallet, "Readings of the Qur'an in London and Najaf: John Wansbrough and Muhammad Bâqir al-Sadr", a.e., LVII/1 (1994), s. 159; A. Madigan, "Reflections on Some Current Directions in Qur'anic Studies", *MW*, LXXXV (1995), s. 357; J. Mojaddedi, "Taking Islam Seriously: The Legacy of John Wansbrough", *JSS*, XLV/1 (2000), s. 105, 107, 110; İsmail Albayrak, "John Wansbrough'nun Kur'an Tarihi Teorisi ve Batı'da Doğurduğu Tartışmalar", *İslamiyât*, IV/1, Ankara 2001, s. 163-180; a.m.f., "John Wansbrough ve Ahkâm Tefsiri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Konya 2004, s. 128-130, 138-139.

